

Barangolás a lakásban

Egy délelőtt Lezsák Sándorral

Lezsák Sándorhoz, a lakiteleki mindeneshhez, aki álomból valóságot csinált – lásd a nevezetes *sátort*, szabadságunk egyik szülőjét –, számtalan dolog fűződik. Hiszen a valahai tanyasi tanító, költőként, egy irodalmi színpad létrehozójaként, később politikusként, nem törődve a besúgó hadakkal, a politika bilincset kínáló őreivel, mindig a lelkiismerete szerint cselekedett. Lakitelek, középpontban a Népfőiskolával, így vált egy szorgos, csak a közjót szolgáló élet egész Kárpát-medencére kiterjedő centrumává. A sokáig szemérmesen (tudatosan) hallgató író, noha mindvégig alkotott, évtizedekig jobbára került a nyilvánosságot, nehogy a politikai szerepe szerint ítéljék meg literátori munkáját. Kár volt bujdokolnia: a 2015-ben megjelent, összegyűjtött verseit egybefogó kötet (*Társai elementek Megváltót nézni*) karakteres alkotót mutat, olyan költőt, akit nemcsak egy erkölcsös magatartásforma jellemez – minthogy a betlehemi fényben való megmerülés helyett otthon gyújtván gyertyát, *jó pástorként vigyázza az értékeket* –, hanem lírájának esztétikai ereje is.

Saját kezűleg épített otthonában, kincses könyvesházában kerestem föl – a mostani utcanév (Deák Ferenc) helyett előttem még mindig a régi tanyasi postacím, a *Szikra 272 világol* –, hogy vallomásra bírjam múlttól, jövőről.

– *Egy ház nemcsak a test, nem csupán a család, a lélek lakóhelye is. Ha körbenézünk a falakon: sok ezer könyv, festmény, szobor, grafika, kard, kerámia, plakát, íróktól kézírásos emlékek. Árpád apánk elindult valahol, kezdjük onnan. Itt jelen esetben Árpád apánk Attila, látom a plakátot. Huszonegy-néhány évvel ezelőtt, a Margitszigeten vagyunk.*

– A Margitszigeten mutatták be Szőrényi Levente *Attila, Isten kardja* című rockoperáját, amelynek a szövegét írhattam meg. Annak a plakátját látod. Fölötte a turulmadár az arra az alkalomra, vagyis a bemutatóra készült ajándék volt. Alatta pedig egy kereszt, amelyet szögesdrót is megfog. Egy olyan ember készítette, aki megszenvedte 1957-et, '58-at, és tőle kaptam ajándékba '90-ben. A kard a nagyapámé, aki csendőrtiszt-helyettes volt, és a család nekem ajándékozta, hogy vigyázzak rá. Az asztalon láthatod a több mint százesztendő s pincénknek a lakatját, amit egyik volt színpados barátom,

Tábori Róbert hozott rendbe. Tőle kaptam ajándékba születésnapomra. Mellette, de látszik az íróasztalon is, a több mint kétezer-ötszáz esztendő s kazak aranyember foglalt helyet. Aki szkíta vezető volt, szkíta fejedelem. Szenzációt keltett, amikor megtalálták a 15-16 kg súlyú ruházatban; és körülötte olyan leletek, amelyek a szkíta kultúra gazdagságát bizonyítják. Közép-Ázsia a szkíta világnak egy csodálatos emléke marad, bármenynyire próbálták később ezt más népekkel, később érkező népekkel átmosni vagy háttérbe tolni. Ott is, Közép-Ázsiában is változást hozott a múlt században a nyolcvanas évek vége, s a kilencvenes évek. És van egy szép emlékem László Gyula professzorról. 1991 végén, 1992 elején a Lakiteleki Népfőiskolán az *Ötven rajz a honfoglalásról* című kiállítását mutatuk be. Rendkívüli nagy élményem, hogy a korábbi találkozásaink után hosszabb ideig együtt lehettem vele. És ott volt az érettségi előtt álló, régésznek készülődő lá-

nyom, Gabi is. Nagy nehezen odahívtam azzal, hogy „bemutatlak a professzornak”, aki a lányom előtt egy legendás személyiség volt. Ha valamiről áradozni tudtam az iskolában történelemtanárként, akkor többek között az László Gyula híres könyve, *A „kettős honfoglalás”* volt, amely egy kicsit szembement a hivatalos irányzattal. Ezért is adtak a történelemtanárok kezébe egy kis füzetet, hogy miképp kell értelmezni a „kettős honfoglalás”-t, hogyan gondolkodjunk erről az iskolában. A tizennyolc éves lányom nehezen oldódott fel, egy kissé zavarban volt, mert nem tudta, hogy mit mondjon a professzornak. Amikor közöltem, hogy régész akar lenni, villámló szemmel nézett rám, úgy vélte, hogy a titkát elárultam. S akkor a professzor egyszer csak ránéz: „Aztán milyen régész akarsz lenni, lányom?” – kérdezte tőle. „Régész szeretnék lenni” – és akkor már szinte égetett a tekintete, hogy ilyen helyzetbe hoztam. Újból elhangzott a kérdés: „Milyen

Kecskepásztor vagyok Nagyapámnál 1960 nyarán (Nyírteltek 1960. július 28.)

régész?” „Hát régész.” „Aztán magyar régész akarsz-e lenni, lányom?” Na, ő erre teljesen kész volt. Tudtam, hogy amit ezután kapok, nem fogom zsebre tenni. „Mert, ha magyar régész akarsz lenni, lányom, akkor előbb tanuljál meg oroszul.” Gabi csodálkozott, és én sem tudtam hová tenni a buzdítást. Oroszul?! Éppen most jöttünk ki az orosznyelv-tanításból, vágta a sarokba az orosz könyveket a gyerekek '91 végén. „Mert tudd meg, lányom, hogy a Szovjetunió egy kincses területe a magyar történelemnek. És ha te magyar régész akarsz lenni, akkor nem angolul fogsz tudni ott tájékozódni, se nem németül vagy franciául, hanem oroszul. És ahhoz, hogy megmutassák neked azokat a kincseket, kincses lelőhelyeket, tudnod kell oroszul. Csak akkor tudsz majd igazán érvényesülni, ha megtanulod egy ott élő közép-ázsiai nép nyelvét is. Mert akkor csodálni fog mindenki, akkor náluk is otthon leszel.” A lányom csak hallgatott. Nagy tanítás volt ez számára. Keményen tanult, egy évvel később sikerült a felvételi. Orosz nyelvből középfokú

vizsgát tett, és megtanult ugyancsak középfokon kazakul is. Amikor megnyílt előtte az út, vagyis ösztöndíjjal lehetett menni szerte a világba, nem a német, nem az angol, sem az amerikai, meg a mit tudom én, milyen nyelvterületet választotta, hanem Kazahsztánt. Igaz, éppen akkor esett szét a Szovjetunió, a külügy elég ideges volt, hogy a lányom ilyen háborús övezetben akar ténykedni. De Gabi a bizonytalan helyzetek ellenére helytállt. Minthogy az élet maga is nagy dramaturg, a lányom ma régész.

– *Könyve is jelent meg...*

– Igen, könyve is jelent meg. Jelenleg doktorandusz, a kutatómunkája mellett László Gyula családi hagyatékának feldolgozásában vesz részt. Így kerek ez a történet.

– *Fantasztikus. Tehát újra a családnál vagyunk. Említetted, hogy nagyapád csendőr volt. Még bizony ma is nagyon sokan letagadják, ha ilyesfajta ős van a családfán, hiszen a csendőr szó eddig csak megvetést kapott, te pedig büszkén beszélsz róla. Tehát valóban olyan ember volt, akire föl lehetett nézni?*

– Tizenhárom éves voltam, amikor történelemórán a Kertész utcai Általános Iskolában egy nagyon csúnya mondat hangzott el a csendőrökről. És én akkor fölálltam. A „bűnöm” miatt az egyik szülői értekezletre be is hívták az édesanyámat. Mert én azt mondtam: lehet, hogy a csendőrök gazemberek voltak, de az én nagyapám nagyon rendes ember volt. Azért fészket rakott bennem a gyanú. Nem tudtam szabadulni attól, hogy az általam tisztelt történelemtanár ilyen gyűlölettel, megvetéssel beszélt a csendőrökről. Nyáron mindig Szabolcsban nyaraltam a nagyszüleimnél, azon a környéken szolgált nagyapa is. Elmentem kerékpárral Tarcalra, elmentem Abaújszántóra, hogy érdeklődjem utána. Nagyapám a harmincas évek elején ment nyugdíjba csendőrtiszt-helyettesként és őrsparancsnokként, így éltek még azok, akik emlékeztek rá. Örömmre nagy szeretettel beszéltek róla. Nekem ez hatalmas elégtétel volt. És nem kisebb lecke, hogy van a tankönyv, van az iskola, és van a valóság.

Tulajdonképpen bennem a falusi lét vert tanyát. Nagyszüleink kis faluja, Felsősósokút Nyíregyházától 8-10 km-re, olyan messze volt tőlünk, mint egy távoli nagyváros. Szekérút vezetett a köves útra, aztán újra egy köves út, tehát egy kicsi, isten háta mögötti falu volt nyaralásaim színhelye. És annak a falunak a mindennapjai lenyűgöztek; tudtam, hogy a házakban kik laknak – hetven család –, belepillanthattam az életükbe. Valójában a gyerekeken keresztül ismertem meg őket. Minthogy kicsi gyerekkorom óta tizennyolc éves koromig minden nyáron ott nyaraltam, volt elég mód a föltérképezésre. Esténként körém gyűltek

az emberek, felnőttek és gyerekek egyaránt, s én meséltem nekik. Történeteket találtam ki.

– *Már akkor nyiladozott bened az író?*

– Volt, aki a mesék után nem mert hazamenni. Rémtörténeteket találtam ki, és a pesti fiút szájtátva hallgatták. Ide-oda mentünk, bandáztunk, és közben nekem be nem állt a szám... De így volt ez az iskolában is. Pihál Gyuri emlékszik rá, hogy a társaim Lexinek neveztek. Élő lexikon voltam – a sporteredményeket nagyon tudtam, s ha valami oknál fogva elmaradt a testnevelés óra, a sporttörténelemben barangoltam. Főképp az olimpiák érdekeltek, és bennük a magyar győzelmek. Számomra ez valahol egyfajta menekülés volt. Később is azért érdekelt fokozottabban a sporttörténet, mert ott az eredményért meg kellett küzdeni. Aki gyorsabban futott, messzebbre vagy magasabbra ugrott, az győzött. Nem olyan volt, mint a politika, nem különféle manipulációknak az eredménye. Ez nem tudatos, inkább ösztönös volt bennem. S tán édesapámnak is a hatása, aki nem volt párttag. Egyenes ember volt, csepeli vas munkás, akit, mondván megbízhatatlan, bélistáztak. De vissza az irodalmi előéletre! Amikor lyukasóránk volt, akkor engem állítottak ki, amíg nem jött tanár, hogy meséljek a gyerekeknek. A kitaláció nagymestere voltam, hiszen faltam a ponyvákat és a mindenféle detektív- meg egyéb történeteket. Egy-két furcsa esetem is volt. Olyan is, hogy majdnem megverték, de volt olyan is, amikor megszólalt a csöngő, s mivel húztam a történetet, nem értem a végére. A társaim viszont kikövetelték, hogy az iskola után folytassam.

Az írói háttér? Hetedikben történt, hogy fogalmazásként le kellett írni a nyári emlékünket. Mi mást vettem volna papírra, mint azt, hogy Sós-kúton a kutyánk egy hónapra eltűnt. Az ő szemével láttattam mindent. A környéket képzeletben be kellett járnom, hogy hiteles legyen a beszámoló. Igen ám, de a nyolcadik oldalon meguntam az egészet, és abbahagytam. Viszont a tanár épp engem kért meg, hogy hangosan – hadd hallják a többiek is – olvassam föl a dolgozatomat. Amikor az üres laphoz értem, akkor úgy tettem, mintha a szöveget olvasnám, vagyis fejből mondtam a befejezést. Edit néni mindössze annyit mondott: „Otthon azért szépen írd meg a végét is!”

A középiskolában pedig az iskolaújságot szerkesztettem. De, ismétlem, sportújságíró akartam lenni, mert az következetes a munkájában – az eredmény pedig mérhető. Bár ugye gyanakodni kezdett az ember, amikor azzal viccelődünk, hogy a pártközpontból a szovjet–magyar mérkőzéssel megkérdezik, hogy ki rúgja a tizenegyest. Bene rúgja, jött a válasz, mármint Bene Feri, és ezen a viccen csak kesernyésen lehetett mosolyogni.

– *Talán a római olimpián történt, hogy a távolugrásban az olasz versenyzőnek „véletlenül” egy méterrel többet mértek. Maradjunk abban, néha a sportban is vannak rejtélyek. Úgy látom, hogy nálad a család erős bástya, innen merítetted az erődöt? Akárhova is néztek, mindenhol ősök. Nyilván az ő szeretetük vesz körül. Ez az a biztos pont, ahonnan egészen kicsi kortól kezdve lehet építkezni?*

– Én is ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelynek kevesebb az apa- és anyaélménye. Az apa el-

ment dolgozni, az anya is el volt foglalva, így csak a hétvégeken töltöttük együtt az időt. A nagyszülők viszont mindig készek voltak a befogadásra. Ebből a szempontból főképp a nyarak voltak csodálatosak – a nagypapa meséivel, történeteivel. Ezerszer hallgattam őt. Én 1969-ben azzal hagytam el a családot, hogy kitaníttatom magamat. Ötven levelet írtam, és szétküldtem az ország számos vidékére: „Képesítés nélkül szeretnék tanítani.” Tulajdonképpen ezzel nem is a család elől menekültem, hanem Pestről. Azokra az élményekre vágykoztam, amelyeket a nyári vakációk során megszoktam. A falut átlátom, tudom, hogy ki vagy mi van körülöttem. Zavart a nagyváros, hazugnak tartottam. Mindig bennem volt, ha a faluban esett az eső, nem rögtön esernyő után kapkodott az ember: tudta, hogy szükség van az esőre, behűzódott valahová, és kivárta, amíg eláll. Tetszett ez a nyugalom. Pesten egyáltalán föl sem néznek az égre, hiszen nem élnek együtt a természettel. Tehát valahol ösztönösen a falun tapasztalt gyerekkori élmény vonzott. És ez a kettős élet – mert a városi életet is megéltem, a bérházak világát, ugyanakkor a falusi életet is – adott egy sajátos feszültséget. Ebben az állapotban jobban láttam talán azt, amiben élek, jobban is értelmeztem, mert össze tudtam hasonlítani a kettőt, és nem fogadtam el késznek, hogy csak ez van. Van másik világ is, van másik Magyarország is, ha úgy tetszik. Kerestem azt a Magyarországot, amiben otthon érzem magam. És így, vagyis véletlenül kerültem Lakitelekre.

– *A kezdet kezdetén képesítés nélküli tanítóként hogyan kezdte el orosz tanítani?*

Orosz nyelvet tanítok 1969 őszén a lakiteleki iskolában

– Az iskolában kettes voltam oroszból. Azok közé tartoztam, akik éppen átcsúsztak; az is lehet, talán kegyelemből. Nem volt más lehetőségem, amikor Kecskemétről jött a levél: „Azonnal jöjjön, alkalmazni tudom.” Akkor levágattam a vállig érő hajamat, nehogy kínos legyen a külsőm. És két bőrrönddel nekivágtam az útnak. Hogyan tanítottam? Egy leckével, amelyet este megtanultam, a tanulók előtt jártam.

– *Huligán voltál? Vagy mit jelképezett a hosszú haj? Lázadást?*

– Mint általában a fiúk közül mindenkinek, nekem is hosszú hajam volt. Megnőtt. Semmiféle tudatosság nem volt benne, tehát lázadásnak sem mondható. A gimnázium utolsó éveiben megint csak egy kettős világban éltem. Irodalomból, történelemből a legjobbak között voltam, ellenben a matematika és a reáltárgyak gyöngén mentek. Ugyanakkor felnőtteket korrepetáltam a dolgozók iskolájában nyelvtanból, irodalomból, történelemből, amit nem is tudott az osztályfőnököm. Véletlenül jött ráme „kirándulásomra”. Éppen befejeztem az alsóerdősori iskolá-

ban a tanítást, és rágyújtottam, egyszer csak meglát a tanárom – különben nem tudtam, hogy ő is ott tanít esténként –: „Maga mit csinál?” Kiderült, hogy én is ott tanítok, korrepetálom a felnőtteket. S ezért pénzt kaptam. Jól jött egy kis magánkereset. Otthon nem álltunk olyan jól, hogy ki lehetett volna hagyni az ilyesféle lehetőségeket. A Nyugati pályaudvaron rakodómunkásként is megfordultam. Egyszer nagyon kínos esetet szült ebbéli ténykedésem. Kormot rakodtunk, és hétfőre nem tudtam lemosni a szememről, olyan volt, mintha ki lettem volna festve. Az első órán a tanárnő rám nézett, és azt mondta: „Maga mit csinált, azonnal menjen ki, és mossa meg a szemét! Ki látott ilyet, kifesti a szemét, nem szégyelli magát?” Hiába magyaráztam, hogy ez korom, nem hitte el. Úgy vélte, hogy a hosszú haj és a kifestett szem együtt jár. Megint a sajátos kettősség: verseim jelentek meg az iskolaújságban, és önképzőkört is vezettem, ugyanakkor oroszból a gyöngék közé tartoztam. Németből ugyancsak nem voltam erős, ellenben a klasszikusokból fordít-

tottam. Tehát nem szerettem iskolába járni.

– *Hamar abbamaradt az orosz tanítása?*

– Két és fél hónapig tanítottam. A Madách Imre Gimnázium Thália stúdiójába azért jártam, és tanultam pantomim meg különféle színpadi elemeket, hogy hasznosíthassam az orosz tanításban.

Ma drámapedagógiának mondják. De írtam én kis tréfákat is, amelyeket aztán eljátszottam. A gyerekeknek ki kellett találni, hogy mi, miért. S akkor szótáraztunk. Valahogy nagyon élményszerű volt ez a játék. Nem nagyon tudtam oroszul – mint említettem, előre megtanultam a leckéket –, s ezért báboztam oroszul. Próbáltam pótolni a hiányzó tudást különféle eszközökkel, technikákkal. Viszont arra ügyeltem, hogy én is jól érzem magam. Soha nem volt fegyelmelési problémám. Pedig hát én tizenkilenc-húszéves voltam, s a tanulók közt akadtak tizenhat évesek is. Aztán a szikrai tanyasi iskola... Mert addig elképzelni sem tudtam, hogy az egyik pad-sorban az ötödik osztály, a másikban a hatodik osztály foglal helyet. Ez a helyzet ugyancsak ránevelt engem a koncentrálásra, hiszen egyik pillanatról a másikra megváltozhat bármi, mert minden gyerek egy külön világ. Milyen pluszt adhatok neki, mi az a tudás, ami benne van, mit, milyen készségeket kell kibontanom? Egyébként az én igazi egyetemem ez a tanyasi iskola volt. Aztán öt év múlva kerültem be Lakitelekre, amikor megszűnt a kisiskola.

– *Szegedre mentél főiskolára. Erről mondanál valamit? Elindultál gyalog az országúton felvételizni?*

– Már két hete itt voltam Lakiteleken, amikor azt mondta az igaz-

gató, hogy csak akkor kap engedélyt az iskola a foglalkoztatásomra, ha bejelentkezem Szegedre, és elvégzem levelezőn a magyar-történelem szakot. De, hangsúlyozta, először be kell jelentkeznem, s ők fel kell, hogy vegyenek. És akkor fognak véglegesíteni, hogy taníthatok képesítés nélkül. Két hét múlva kaptam egy nap szabadságot, és elindultam stopppal. Nem mertem közölni az iskolaigazgatóval, hogy nekem nincsen pénzem útiköltségre. Olyan „világgá megyek” hangulatban voltam, teljesen kétségbeesve. De még vitt a lábam, és akkor megállt mellettem egy kis Zastava. Teljes zűrzavar volt bennem. „Hova megy?” – kérdezi a Zastavában ülő férfi. Mondom, hogy Szegedre. „Üljön be, elviszem.” Ebben a tétova bizonytalanságban beültem az autóba, de eléggé morcos hangulatban. Némán néztem magam elé, hogy most mi lesz velem. Azt mondja: „Hová megy Szegeden?” „A tanárképző főiskolára.” „Miért megy a tanárképző főiskolára?” „Mert be kell jelentkeznem a Tanulmányi Osztályon.” „S hol tanít?” Mondom neki az igazat, még hozzá képesítés nélkül. Megismétli: „Hol?” Felelem: „Lakiteleken.” „Ki az igazgatója? Kik a tanárai, kik a kollégák?” Megneveztem közülük egykettőt, azokat, akiknek a neve megmaradt bennem. Tovább kérdezősködött: „És hol érettségizett?” „Pesten, a Madách Imre Gimnáziumban.” „Mikor?” Megmondtam. „Mit olvasott most?” „Mi volt az érettségi tétel?” „A mai magyar költészet.” „És miről írt?” Hát, hogy Juhász Ferenc költészete egy gyufaszálon is összeomlik, és inkább Nagy Lászlóról írtam. „Nagy Lászlóról?” „Igen.” „És mit olvasott most?” (S akkor engem már

zavarni kezdett ez a faggatódzás.) „Tamási Áront.” „Cím szerint?” „*Gond és hitvallás.*” „Hol olvastad?” „A Széchényi Könyvtárban, az Irodalmi Újságban.” Azt mondja: „És az mikor jelent meg?” Vizsgáztatott szinte. Mondom neki: „A forradalom idején.” Gondoltam, hátha kitesz. Átvillant a fejemben: most már meg kéne állni, mi lesz ebből? „A forradalom idején?” „Igen” – mondom. „És még mit olvasott?” „Veres Pétert, Németh Lászlót. Németh Lászlótól az *Égető Esztert.*” (Az az egy könyv, amit magammal hoztam Pestről.) És akkor faggat tovább, miközben meglátom a Szeged táblát. Megszólok: „Köszönöm szépen, én itt kiszállok.” Azt mondja: „Nem, várjon, majd mindjárt megállunk.” Megyünk, gurul a kocsis, már bent vagyunk a városban, s nemsokára bekanyarodunk egy nagy épület nagy kapuján. Kérdezem, hol vagyunk? Nem hallotta, mert ő már kiszállt. És akkor beszól, hogy: „Segítsen már a könyveket felhozni.” „Micso-dát?” Szállunk ki, kinyitja a csomagtartót, és rengeteg könyv van benne. Az ámulattól alig tudok megszólalni: „Hol vagyok?” „A Szegedi Tanárképző Főiskolán.” És bemutatkozik: „dr. Nánási Miklós vagyok, a Pedagógiai Tanácsék vezetője. Itt meg tud aludni valamelyik docensnek a szobájában, aztán hajnalban majd visszamegy, adok pénzt is hazafelé.” Mert valahogy kiderült, vagy sejtette, hogy nincs pénzem vonatra. „Kap itt vacsorát is, és vegye úgy, hogy felvettük a Tanárképző Főiskolára.”

– *Hát, ez egy szenzációs fölveteli volt. Nem tudom, a magyar értelmiség közül hány embernek volt ilyen fölvetelije.*

– És ilyen bátorsága. Nánási Miklós, vagyis Micu bácsi – sokan emlékeznek rá – legendás alakja volt a szegedi iskolavilágnak. S amellett pedig ő írta a tankönyvet. Én nagyon megtanultam a tankönyvet. Nála vizsgáztam.

– *De azt nem említetted, hogy nem kutatóként olvastad az Irodalmi Újságot a Széchényi Könyvtárban, hanem „bennfentesként”, ugyanis ott voltál segédmunkás. Örülhetsz ennek, hiszen a zárolt anyagokhoz jobban hozzájuthattál, mint egy kutató.*

– Így van. Ezért is mentem oda. Mert próbáltam ugyan a történelem „letagadott” dolgaiban így-úgy tájékozódni, de mindig azt a választ kaptam, hogy „ez zárt anyag, nem kutatható”. S egyre izgalmasabb lett ez a két kifejezés nekem. Érettségi után segédmunkásnak (rakodómunkásnak) álltam, és utána pedig kerestem a lehetőséget, hogy hozzáférhessek bizonyos eltitkolt dolgokhoz. A Jóisten segített, így az Országos Széchényi Könyvtár kisnyomtatványtárába kerültem. Igaz, csak félállásban, de ezért is fizettek hatszáz forintot. A Szij Rezsővel való találkozás – akit oda száműztek – nagy élmény volt. Egy hosszú könyvespolcos teremnek az ablak melletti részében ült, nem is volt külön szobája. Szakoztuk a beérkező kisnyomtatványokat. De voltak ott több évtizedes, sőt évszázados nyomtatványok is. Még örültek is, hogy fölmászm a legmagasabb polcig, rendet csinállok, leporolom a dobozokat, meg mit tudom én, mit. Dúskáltam a javakban. Szij Rezső valóban egy életre szóló élményem marad.

– *Tehát nemcsak drámát és verset írtál, bizonyos színpadi műfajokat kipróbálva, hanem rendeztél*

Az Énekes madár majsai előadása után, 1983-ban

is. Látom, itt van előttem a falon a Tamási Áron-plakát. Ez gyakorlatilag Erdélyhez is kötött benneteket, hiszen a színjátszó csoporttal meglátogattátok Erdélyt, Felvidéket és a Kárpát-medence nem egy városát is.

– 1969 szeptemberének első napjaiban jöttem Lakitelekre, és két hét múlva már színjátszó csoportom volt. Átvettem annak az orosz tanárnőnek a kis csapatát, aki miatt orosz tanítottam, mert ő kórházban volt két és fél hónapig. Első ténykedésem? A Művelődési Ház arra kért, hogy október 22-re készítsek egy felszabadulási emlékműsort. És hát meg kell, hogy mondjam, döbbenet néztem magam elé, hogy miképpen fogom én ezt megoldani? Én mint felszabadulás, meg szovjet csapatok, meg egyebek? Annyira idegen volt tőlem mindez, de arcizmom se rándult, jó, mondom, megcsinálom. És akkor összeállítottam a műsort „Itt Petőfi népe él” címmel. (Petőfi Népe volt a megyei lap címe.) Olyan műsort szerkesztettem, amely egy kissé a Duna-Tisza-közén élőkről szól, s főleg Petőfi-versek szerepeltek benne.

Meg Arany János és Móra Ferenc írásai. Tehát semmi köze nem volt tulajdonképpen a felszabaduláshoz. Később megtudtam, és hát ez egy nagy belső elégtétel is volt, hogy a szovjet csapatok Lakiteleket október 23-án szabadították föl, de mivel az illetékesek nem akartak áthallásokat a forradalommal kapcsolatban, '56 után ezt átírták október 22-re. 23-án – ki tudja, ki mit gondol – nem szerencsés a felszabadulást ünnepelni. Bemutattuk a műsort, tömve volt a Művelődési Ház, végre egy helyi ünnep, nagy taps, és akkor azt mondja nekem a tanácselnök aszszony, hogy érdekes darab, és az igazgató is megjegyzi a bajusza alatt: „Azért lehetett – kellett – volna olyan verset is beletenni, amelyből kitűnik a szovjet csapatok hősiessége, és arra utal, hogy itt háború is volt.” Semmi nem volt benne. Úgyhogy megúsztam. Tulajdonképpen nem voltak itt a Járástól és a pártbizottságtól sem. Érdekes volt ez. Sok településen a helyi pártbizottságon úgy vélték a falu ismert vezetői, hogy inkább mi legyünk párttagok, minthogy idegeneket ültessenek a nyakunk-

ba. Sok településen, így Lakiteleken is a helyi pártszervezet vezetőjének helybélit választottak, és próbálták magukat annyira függetleníteni, amennyire lehetett. Az iskolaigazgató, Kiss János bácsi lélekben soha, csak papíron volt párttag. Két esztendő után kérdezte tőlem, hogy nem akarsz-e párttag lenni? „Melyik pártnak?” – kérdeztem vissza. „Ne mosolyogj, ez komoly dolog” – mondta, de a szemével ő is mosolygott, és többé nem tette fel ezt a kérdést.

– Erre kanyarodsz, arra kanyarodsz, de valahogyan csak nem akarunk eljutni az Énekes madárhoz.

– Igen, és aztán mégis volt színjátszó csoportom... '70. február 28-án Kalevala-estet rendeztem, akkor már a későbbi feleségem is verset mondott, az Ukkó isten imáját. Ezt követően pedig a színpaddal bemutattuk többször a Karonyónét, meg A helység kalapácsát. A nagy álmom valójában az Énekes madár volt, amelyet '74-75-ben többször is felújítottunk. 1970-től kezdődően a színpadosokat minden nyáron elvittem Kárpát-medencei túrára, sőt, elmentünk Gdanskba, Krakóba is. Felvidéken több helyen jártunk, Kassán és Pozsonyban is. Ugyancsak többször megfordultunk Erdélyben, többek között Farkaslakán. Nagyon nagy élmény volt a Tamási Gáspár bácsival való találkozás. Több alkalommal volt vendégünk Lakiteleken is. De voltunk Istenszékén is, Gálfalvi Gyurkákékkal. Minden nyáron volt egy Kárpát-medencei színpados kirándulás. Ezek kötődtek a darabokhoz is.

– Látom a falon, az előbb Petőfiről volt szó, a híres dagerrotíp képet. Alatta egy zseniális kézírás, Arany Jánosé, alatta a Németh László-kézirat. Ez egy nagyon szép

családi hármasság. Erkölc is, tudás is, szépség is, honszeretet is, minden benne van.

– A Petőfi-dagerrotipet a költő 150. születésnapján nagyítottuk ki, és az egyik barátom készítette el. Azóta velem van, ’73 óta. Ezt tartom a hiteles Petőfi-képnek. A gyerekeknek mindig nagy élmény volt elmondani, hogy Escher Károly, amikor meglátta, előhívta a restaurált sötét lemezről, és mekkora élményt jelentett számára, hogy megvan az igazi Petőfi-arc. És hát minden szobrot ehhez is mérek, az az igazság. Az Arany János-kéziratot Tollas Tibor költőbarátoztól kaptam, aki Münchenben élt. Számomra ez az 1950-es évek megpróbáltatását és az emigráció 1956 utáni nemzeti helytállását jelenti. Tollas élete, mint a gyémántkristály, annyira tiszta előttem. Hiába próbálták bemocskolni különféle koncepciók vádakkal, ő egy nagyon tiszta ember. Mikor ajándékba adta, azt mondta, hogy ez igazán nálam lesz jó helyen itt, Lakiteleken. A Németh László-kéziratlapot pedig Németh Ágnestől kaptam ajándékba. Van még egy füzet is, amelyben az író kéziratos jegyzetei vannak. Számomra Németh László valóban olyan, mint egy világítótorony. Egyszerűen jó érzés, hogy tudom: ha sötét a világ, akkor ott ő egy biztos pont. Ahogyan Arany János és Petőfi is minden ízében beragyogja a magyar kultúrát.

De ugyanúgy beszélhetnénk még a *Bibliáról* is – egy-két olyan könyv mellett van ott a polcon, amelyeket nagyon szeretek –, vagy arról a kiskutyáról, gyerekkori játékunkról, amely a valahai paradicsomot idézi meg. Valóban minden tárgy, amely önmagában ugyan értéktelen, valamiféle értéket hor-

doz. Ezt a hozzá való kötődés erősíti. Képviselőként egy kis munkacsapattal épp azon próbálok dolgozni, hogy ha kifosztanak egy lakást, ellopják az ember gyűrűjét, akkor ne a piaci ár szerint árazzák be a veszteséget. Jóllehet, piaci ára is van annak a gyűrűnek, keresztnek, szemüvegnek, amelyet magához vett a tolvaj, de van egy plusz ára is, amit az határoz meg, hogy mit jelent-jelentett annak a személynek. Tudom, ez különféle uniós jogszabályokba meg egyebekbe ütközik. Nem érdekel. Próbáljuk ezt a maga helyén rendezni, mert valahol igazságtalannak érzem.

– *De mi az ára annak a könyvespolcon látható, bekeretezett kis vászondarabnak, amelyet sokan a szívünk fölött hordhatnánk – persze, képzeletben ott is viseljük –, s gyakorlatilag a lakiteleki sátorban történetekre emlékeztet, azt a feledhetetlen napot őrzik meg. Ennek mi az ára?*

– Hát igen. Az egy lakodalmas sátor volt (főképp lakodalomban használták), és ’87-ben otthont adott egy olyan ellenzéki találkozóknak, amelyekben az ott ülők a magyar értelmiségnek egy sajátos részét képviselték. Nem az egész, mert mindenki nem lehetett jelen. Bánt is sokszor, hogyha valaki nehezményezi, hogy ő miért nem tudott róla, pedig megillette volna a meghívás. Annak viszont örülök, hogy akik itt voltak, kaptak (és adtak is egymásnak) egy olyan élményt, amely aztán a lendítője lett a későbbi történeteknek, a rendszerváltató történeteknek. És esztendőik múlva sokan mondták nekem – még ma is előfordul ilyen kérdés –, hogy a lakiteleki sátrat föl kéne újra állítani, és a magyarság esélyeiről beszélni. A tennivalókról, mint ahogy

annak idején, ’87-ben tettük azt a fenyegetett állapotok ellenére. Csak egyetlen példát a veszélyérzetre! Cseh Tamás a megnyitó előtt azzal fordult hozzám: „Te, ezt a kis bőröndöt hova tegyem?” Mondom, hozd be hozzám. És magyarázatba kezd: „Beletettem a fogkefét, a törülközőt, mert lehet, hogy elvisznek bennünket.” A lelkek mélyén, még ha nem is mutatták a résztvevők, megvolt ez a fenyegetett állapot. Ennek ellenére a tanácskozás jó hangulatban indult, és jó hangulatban is ért véget. És érezte mindenki, hogy most itt történik a *hír*. Különös kegyelme volt a sorsnak, hogy itt történhetett. A megfelelő körülményeket a feleségemmel, családommal és a színpadosokkal teremtettük meg.

– *Kulin Feri kocsjával mentünk, minket is megállítottak a rendőrök, ahogyan lekanyarodtunk a Lakitelek felé tartó országúton. Amit szerveztél, az egy nagyon nagy történet volt. Ez alapozta meg a későbbi Népfőiskolát is?*

– Inkább a rendszerváltató folyamatnak és az MDF megalakulásának volt része. De ezzel párhuzamosan – ebben a ritmusban, kis időeltolódásokkal – nyilván a rendszerváltás létrejöttét is segítette, erősítette, bátorította. Tehát a történetek egymásba is kapaszkodtak. Egyik a másiktól kapott egy kis erőt, példát. A Népfőiskola gondolata inkább ott erősödött bennem, amikor megnyertük a választást. Kampányfőnöke voltam az MDF-nek, és ugye a sikernek mindig sok gazdája van, a kudarcnak viszont csak egy. Ha elveszítjük a választást, a bűn az én nyakamba varratik. Utána jöttek a profi politikusok, ezt-azt mondtak magukról, és én akkor a háttérbe húzódva láttam, főleg

a taxisblokádtanított meg arra, hogy érzekjem: itt nagy baj van. Hiába írtam alá több mint húsz ezer belépési nyilatkozatot vagy kis tagkönyvet, tudtam bizony, hogy a rendszerváltoztató jogszabályok meghozatalára elég egy döntés, meg lehet hozni és át lehet alakítani a különféle törvényeket, de a lélekben, a gondolkodásban ez nem annyira könnyű feladat. Az érdekek, családi kötések, feszültségek, ellentmondások világában sokkal nehezebb ez. És bizony mi – magamat is ideértve – nem tanultuk meg, hogyan működik a többpártrendszer. Úgy írtam egy alapszabályt az MDF-nek, hogy Fekete Gyula egyszer csak közbeszólt, amikor összeolvastuk a szövetet, hogy ez már egy párt. Pedig nem voltam párttag, előttem inkább a Szolidaritás volt a minta, egy-két fordításban. Meg a józanész, hogy hogyan, miképp működjék egy szervezet. Ráébredtem, hogy kell a felnőtteknek egy ilyen iskola. A saját népművelői tapasztalataimra hagyatkoztam, hiszen a '70-es, '80-as években a tilalom és tűrés határán rengeteg klubestet, találkozót, konferenciát szerveztem. Éppen mert fenyegetettebb volt az állapot, jobban odafigyeltem a részletekre. És ebből szűrtem le azt, hogy az ilyesféle munkát tanítani kellene. S a modell ne egy Művelődési Ház legyen, hanem valami más. A Népfőiskola adja a keretet. Szerencsére a hetvenes évek közepétől kapcsolatban álltam Harsányi Pista bácsival, aki a sárospataki népfőiskola egyik „működtetője” volt, könyvet is írt róla. Később azért egyre erősebben odafigyeltek rá, hogy milyen találkozók is vannak Lakiteleken. 1970-ben tartottuk a felvidéki írók bemutatkozását, '71-

ben az erdélyi Sütő András volt a vendégünk. Egy évre rá Kárpátalja, a te közreműködéssel a kárpátaljai magyar irodalom került sorra. Ez azért volt izgalmas, mert addig jobbára ismeretlen terület volt. Annyira nem csengett jól az elnevezés, hogy amikor meghallották, csak néztek rám: Kárpátalja, az micsoda? Mikor ezt a témát választottam a diplomamunkámnak, akkor kijavítottak, hogy nem kárpátaljai magyar irodalom, hanem Kárpáton túli. Mondom: milyen túli? Az Moszkvában van.

– *Mikor innen van!*

– Szóval ezek ilyen abszurd helyzetek voltak. Amitől az ember rácsodálkozott. S a másik is rácsodálkozott, neki még az volt a természetes. A természetellenes természetessé változik. Ez egy nagyon veszedelmes folyamat, s nehéz visszaállítani. Ez a visszaállítási nagy próbálkozás a Népfőiskola. Nyilván nemcsak egy épületre – egy fecske nem csinál nyarat –, az kevés, hanem egy egész népfőiskolai hálózatra van szükség. Amely a művelődésben *helyzeteket* teremt. Miért? Azért, hogy a közösség jól érezze magát, és benne az embereknek sikerélményük legyen. Valóban ez hiányzik az ország történetéből, s talán a Kárpát-medencéből is. Tulajdonképpen a lakiteleki találkozó sátra ezt pótolta, vagyis a siker jelképévé vált. Megismétlem: nagyon sokszor mondták, hogy föl kéne állítani újra. S bennem mindig az volt: nem lehet. Nem lehet, ez egyszeri és megismételhetetlen.

– *Más idők, másféle gondolkodás. Az előbb említetted a lengyel Szolidaritást. Úgy tudom, hogy Lech Walesa is vendéged volt,*

megfordult ebben a házban. Valószínű, hogy ő is megcsodálta a környezetet, ahogyan én, noha az évtizedek alatt jó párszor megfordultam itt. Hogyan került ide a legendás lengyel mozgalom vezetője?

– Úgy, hogy az Antall-kormány ideje alatt a miniszterelnök úrtól kaptam lehetőséget arra, hogy az álmomat, a Népfőiskolát megvalósíthassuk. Ráadásul arról is szó volt, hogy egy amerikai, a nyugat-európai kommunizmus üldözöttével kapcsolatos alapítvány támogatása is gazdagíthat bennünket. Ez Németországból évente, három éven át, egymillió márka lett volna. Én azt vállaltam, hogy létrehozom a Magyar Demokrata Fórum mellett a Közép-európai Demokrata Fórumot, a KDF-et. S egy kemény időszak után negyvenegynehány párttal felvettem a kapcsolatot; mind hozzánk hasonló jobbközép, jobboldali pártalakulatok, politikai egyesületek voltak. És az alakulatnak végre lesz egy népfőiskolája. Tehát cserélni kell a tapasztalatokat. Ugye, volt a privatizáció. Mi már bizony elég kellemetlen tapasztalatot szereztünk a privatizációtól kezdve a '90-es években. Kíváncsiak lettünk volna arra, hogy ez máshol miképp történik, vagyis jó lett volna elkerülni a csapdákat. Tehát meg kellett volna teremteni a Közép-európai Demokrata Fórum népfőiskoláját. Erre kaptam volna a támogatást, ám Antall halála után ez a lehetőség eltűnt. Ebben nem lehetett partner sem Kovács László, sem Horn Gyula. Csoda egyáltalán, hogy az ellenzéki időben meg tudtam tartani a lakiteleki Népfőiskolát. Viszont a Közép-európai Demokrata Fórumot ellenzékben is próbáltam erősíteni. Többször is

vendégem volt Landsbergis, a legendás litván elnök, aki fegyverrel védte a parlamentet, s egy alkalommal a Szolidaritás lelke, vezetője, Walesa is. Őket kértem föl, vállalták is, hogy a Közép-európai Demokrata Fórum társelnökei lesznek. Ez rendkívül nagy tekintélyt adott ennek a tömörülésnek, szerveződésnek, azonban ez kormánypárti támogatás nélkül nem működik. Mint korábban említettem, eszembe se jutott, hogy Horn Gyulával együttműködjem bármilyen főiskola alapításában. Tehát Lech Walesa a tervezett főiskola ügyében látogatott meg. Finom pálinkát ittunk, a lakiteleki találkozóóról faggattott. Vasárnap délelőtt a Népfőiskolán, a Széchényi teremben celebrált szentmisét Bagi Ferenc, a helybéli plébános. Tehát ott térdelt Lech Walesa, a tényleg világszerte ismert ellenzéki politikus a szentmisén, amelyet nagy érdeklődéssel hallgatott. És kérdezte is, hogy mit is csináljak én itt. Meg azt, mi történik egy ilyen népfőiskolán? Mi ez a népfőiskola? S miképp lehet, hogy itt nincs az Istennek hajléka, nincsen templom, nincs legalább egy kápolna. Akkor határoztam el, hogy lesz kápolna. És rá két hét múlva egy Árpád-korabeli kisméretű kápolna terveit egyeztettem is Callmeyer Ferencel, a kitűnő építésszel. Ezt 1996-ban sikerült felépíteni.

– Normális az a tehetséges költő, aki könyveivel is hírnevet tud szerezni magának, és egyszer csak fogja magát, és politikusnak áll? Társai elmentek Megváltót nézni, ez volt a nemrég gyűjteményes verseskötet címe, ami gyakorlatilag világossá teszi a helyzetet: valóban egyetlen embernek kellett őriznie a lángot, ott maradni mindig azon a kis helyen, amíg

Lech Walesa otthonunkban, 1997. április 20.

társai eljutottak Betlehembe a Kisjézus születéséhez, a fényhez. Nem maradtál hűtlen a lírához, és zseniális dráma bizonyítja – a 80 vödör levegőnek nagyon sok színpadon meg kéne jelennie –, hogy a színházhoz is van tehetséged. Úgy tudom, az új drámakölteményed is készen van. Tehát a kezdet kezdetétől foglald egy kissé össze írói pályádat! Nemcsak sejtem, bizony tudom, a politikus nem nyomta benned agyon az írókat.

– Én minden napot, minden órát úgy élek meg, hogy az költészet. Tehát nem vagyok külön író, külön pedagógus, külön családapa, költő, drámaíró, országgyűlési képviselő, parlamenti alelnök. Nem vagyok külön a Népfőiskola vezetője, nem vagyok külön kura-tórium elnöke a Bethlen Gábor Alapítványnak, illetve a Népfőiskola Alapítványnak. Nem tudom ezt magamban szétválasztani. Oly sokan megkérdezik: ez hogyan lehetséges? Rá kellett jönnöm – nem tudok más megfejtést –, hogy valószínűleg az a kettősség „munkál” bennem, ami a falu és a város között van, pontosabban a kettőt összeköti. Más oldalról: vakáció és a szorgalmi időszak Pesten – ilyen

egyszerű. Vagy az a kettősség, amit a családi élet, az otthon, édesanyámék és az irodalmi élmények jelentettek. Irodalmi olvasmányélményeim is mindig élők voltak bennem. Nem temettem el őket, nem olvastam ki, nem olvastam szét a könyvet. A könyv megmaradt, az élmény jött át. Ezek a kettősségek segítettek engem az általános iskolában is; mindig kívülről is láttam magamat, és a társaimmal együtt is. Máig megmaradt bennem a döbbenetes felismerés: ha ránézek valakire, azt is látom, milyen lehetett gyerekkorában, és azt is, hogy milyen lesz majd öregkorában. Látom bizonyos helyzetekben, mert belőle nő ki, vagy ő vissza. Bevallhatom, az általános és a középiskolában is végigkísért ez a „kettős élet”. Gyűlöltem az iskolát – szeptember 8-án már számoltam, strigulákat húztam, hogy hány nap van a tanítás végéig –, ugyanakkor szerettem is, hiszen mint a közepesnél jobb tanuló, valamilyen kiemelkedő voltam. A már említett kettősség lendített át talán a különféle bonyodalmakon, hirtelen bele tudtam helyezni magam különféle helyzetekbe. És akkor nem

botladoztam, nem voltam bizonytalan, hanem fölvettem a szerepjáték – tulajdonképpen az élet is szerepjáték – bizonyos formáját.

– *De akkor a vers számodra csak a lélek egyik megnyilvánulási formája?*

– Igen, így van. És aztán ez vitt engem át azon a nehézségen, hogy az egyik padosorban az ötödik, a másik padosorban a hatodik osztály ül. Tehát különféle helyzeteket szinte szinkronban kellett megoldani. És mindig meg is oldottam. Bennem rendkívül erős a gyakorlati érzék. Amikor álmodozónak néztek engem, mindig mosolyogtam, mert tudtam, hogy ez nem igaz; mindenkinél gyakorlatiasabb vagyok. Legalábbis hittem azt. És így szerveztem az MDF-et is. Így lett a semmiből – nyilván meg kellett találnom a megfelelő embereket – egy több tízezres közösség. Helyzetbe hozni a megfelelő embereket – ez volt a cél. És van egy szó, amelyik nagyon fontos számomra: az *empátiakészség*. Hogy érezzem az ő érzéseit, mert akkor tudom igazán dolgoztatni. Akkor tudom igazán helyzetbe hozni. S akkor ő a rendszerben ugyanolyan fogaskerék lesz, mint én.

– *De miért van az, hogyha az irodalomról beszélünk, te újból visszaugrasz az MDF-hez? Hát az irodalom ügye? A gyönyörű csángó nyelv, amiről egyik költeményedben vallasz? Erről próbálj meg beszélni! Számodra mi a vers?*

– Az élet része, amely másképpen nem tud élni. Tehát a vers, mondjuk a *Julianus harmadik útja* című versem nem úgy működik, mint egy parlamenti felszólalás. Mert ott más a műfaji követelmény. Mindent a maga helyén. Van, amit meg tudok oldani a Parlamentben, van, amit családapaként,

van, amit Népfőiskola vezetőjeként. És ami megoldhatatlan számomra, abból lesz a vers. Tehát amit nem tudok másképpen megoldani. Nem tudok máshogyan elmondani. És az érlelődik, amíg nem következik be a megnyugvás. Ahogy most készen vagyok a *Csaba királyfival* – mert nem tudtam másképpen, más műfajban megoldani a problémát –, ugyancsak nem kis megnyugvást hozott. Próbálkoztam, hogy a magyar történelemnek ez a része valóban tisztességgel jelenjék meg az emberek tudatában. Talán ez segít az érdeklődés felkeltésében. Azt akartam, hogy a nyolcvanas évek végén a magyar östörténet úgy, olyan lazaszerűen mutassa meg az arcát, mint a tavaszi áradás. Megvolt addig is, de lappangott. Rejtőzködve volt jelen a magyar köztudatban. A nyugati, tengeren túli ilyen-olyan szintű könyvekben – kiváló könyvekben és délibábos könyvekben – ugyan *zajt* keltett (itt hon fénymásolták az átcsempesztett könyveket), ám nálunk tiltott áru volt. Viszont a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes éektől kezdődően – annak ellenére, hogy a tiszta vagy félig tiszta vízben sok szemét és hordalék is akadt – Magyarországon is megpezsdült az ilyen irányú kutatás. Számomra egyetlen kérdés létezett: hogyan tudom ezt a tiszta vizet erősíteni? És most olyan jó érzés, utána vagyok néhány nappal, hogy befejeztem a *Csaba királyfit*, ezt a romantikus népszínművet.

– *Teljes estét betöltő dráma lesz?*

– Igen. Tizenkét jelenés, két részben. A Költészet Napjára, reményeim szerint, meg is fog jelenni.

– *Ez mutatja, hogy eleven szellem vagy. Hiszen, ha a 80 vödör levegőre gondolunk, az emberiség*

rémuralma jut az eszünkbe. Vagyis az egyik fajta drámai látásmód, a másik pedig a szép vizekre evező költészet, a Csaba királyfi.

– Igen. A 80 vödör levegő egy ma is jelenlévő félelemnek, aggodalomnak, féltésnek a tulajdonképpen megjelenése. Egy ember olyan küzdelme, amely ott van szinte mindannyiunkban. Mindenki készül arra, hogy mi lesz akkor, ha baj van? És kell készülni a jó változatra is. Sajnos a Kádár-korszak végén az emberek szinte már berendezkedtek a túlélésre, mint ahogy az I. világháborúban berendezkedtek a katonák a lövészárkokban, és ott ünnepelték a karácsonyt, mert nem tudtak mást tenni. Az állóháború erről szólt – a berendezkedésről. A Kádár-korszak utolsó harmada is állóháború volt, amelyet ugyanakkor iszonyatos szenvedés kísért, és a tehetségek iszonytató rombolása. Kevesen készültek a jó változatra. Mi van akkor, ha egy rendszerváltozás beindul? A 80 vödör levegőben az ember a rossz változatra készül, itt pedig csak azt gondolja végig, hogy megtörténhet-e a római birodalom bukása 476-ot követően. Történhet-e olyan változás – ha megtörténik, hogy a nagyvezér birodalma újra szabad, és a nyugalmat visszakapja –, amelyet Attila megteremtett? Alkalmasak vagyunk-e erre? Alkalmas-e a népe, a népünk, hogy ezt az utat járja végig? Tulajdonképpen ez a tizenkét rész arra példa, hogy mennyire vagyunk készen a jó változatra. De már benne van az is, hogy mi van akkor, ha száz évig, kétszáz évig, ötszáz évig nem változik semmi. Van-e olyan erős a gyökérszet, a múlt táplál-e annyi energiát, erőt, hogy az elegendő legyen? Nem évekre, hanem

évszázadokra. Tulajdonképpen erről szól ez a történelmi, jobban mondva romantikus népszínmű. Mert inkább én mondjam ki a műfajt, minthogy kapjam bíráló megjegyzésésként.

– *Bátor ember vagy. A Securitate kése ezerszer volt a nyakadon, és nem féltél. Nyilván az erkölcsöd, a magatartásod volt a védőbástya, az akadályozta meg, hogy eltegyenek láb alól. De valójában el akartak tenni? Hát olyan nagy bűnöd volt?*

– Tulajdonképpen igazán nem is tudom...

– *Ugye, Antall József azt mondta, hogy egyedül téged figyelt minden náció titkosszolgálat. Pedig hát voltatok egy páran az országgyűlésben. Minek volt ez köszönhető?*

– Az összes titkosszolgálat, még a német is. Igazából szembe kellene néznie a múltammal, el kellene olvasnom azokat a feljegyzéseket. Több mint 1500 oldal titkosszolgálati lehallgatás, illetve ügynöki jelentés. Amikor megkaptam az első nagyobb adagot, akkor fölkészültem arra, hogy alaposan végigolvasom. Itt ültem az asztal mellett, előttem a paksaméta, reggel kilenc óra, szombat dél előtt, csend, nyugalom. Rumos feketét készítettem, apámnak ez volt a kedvenc feketéje. Kicsit reá is emlékezem, és akkor kinyitom az egyik dossziét, kézírás az első, és leírja, hogy csöngetett, kutyaugatás, feleségem jön ki, mondja a nevét, földerül az arca, Élő Feri bácsi, ilyen és ilyen rendszámú kocsija a ház előtt, és akkor bejön, süteményt hoz a feleségem, itt ül az egyik barátom, beszélgetünk, a beszélgetést szó szerint leírja. Elmegy, és nézem, ki ez? Élő Feri bácsi? Tollas Tibor rabtársa? Aki megszenvedett? És akkor jön a következő. Győr, kiállítás-megnyitó

után beszélgetek a festőművésszel, áll a hátam mögött, és szinte szó szerint leírta, hogy miről diskuráltunk. És a jelentés végén még odaírja, hogy 1226 Ft útiköltséget megteríteni szíveskedjenek. Kezdték émelyegni a gyomrom, kihűlt a kávé is. Én ezt olvassam végig? Belepörgettem, beleakadt a szemem egy-két oldalba, de nem!

– *Pedig életrajzi mozzanatok pontosan előhozta.*

– A következőt csináltam. Lefénymásoltam három példányban, minden gyerekem kapott egyet belőle, és eltettem az ösváltozatot. Ha megírom az életemet, akkor nagyon jó segédeszköz lesz. De most nem foglalkozom vele. Sok ember van körülöttem, akiről tudom, hogy sáros volt, de soha nem céloztam rá, nem érdekel. Nem érdekel, mert igazán nem is tudom...

– *A rendszer volt a bűnös, amely foglalkoztatta őket. Persze, nekik is megvolt a felelősségük, jóllehet gyakorlatilag kiszolgáltattak voltak.*

– Ehhez megint empátiakészség kell, nem tudom, milyen élethelyzetben zsarolták meg őket. S azt sem tudom, hogy én mit tettem volna a helyükben. Én legalábbis nem tudok arról, hogy engem megszaroltak volna. Úgy, mint azt a televíziós szerkesztőt, akinek az édesanyja szemén hályog volt, és csak Svájcban lehetett műteni. Hogy kijusson a beteg, az volt a feltétel, hogy a fia írja alá a szervezési nyilatkozatot. Én mit csináltam volna, ha a feleségemmel vagy a gyerekemmel vagy édesanyámmal megszarolnak... Minél többször fölteszem ezt a kérdést, annál jobban gyűlölöm azt a rendszert, amelyik száz ezreket nyomorított meg.

– *Írói-költői terveid vannak-e? Most még egészen friss a Csaba*

királyfi-dráma. Ez után, tudom, szusszanni kell. De mégis, valami motoszkal-e benned? Nyilván nem a versre gondolok, mert a vers vagy jön magától, vagy nem, hanem más műfajbeli megszólalásra.

– Drámatörédek vannak, össze fogok állítani egy drámakötetet, mert van majdnem kész drámám is, egy egyfelvonásos. Ezeket nem tudtam másképpen – versben nem lehetett – megírni. Prózában nem tudok írni. Félek az „és”-től, meg a „mondta”-tól. Szóval ezt nem tudom, engem zavar. Ezért inkább dráma. Esetleg lehet, hogy iskolai történeteket fogok írni. Egy vígeposzt évek óta írok *A helység kalapácsa* stílusában. Benne a rendszerváltás történetét akarom elbeszélni. „Mert magamat kigúnyolom, ha kell, / De hogy más mondja, azt nem tűröm el.”

– *Lassan elkészül a babgulyás, nem maradunk éhen. De említetted a sporthoz való vonzalmadat, én is, ahogyan emlékszem, sportújságíró akartam lenni. Itt látom Gyarmati Dezső olimpiai érmét. Hogyan került ide, milyen erekllye ez?*

– Amikor Csurka István beszélt Gyarmati Dezsővel – aki Olaszországban edzősködött –, és hívta haza, akkor engem kért, hogy tartsam a további kapcsolatot a legendás sportemberrel. Hazatérése után leültünk beszélgetni. De előtte én már tudatosan kerestem a sportolókkal való kapcsolatot (amit Csurka nagyon becsült bennem), hogy igenis, tessék részt venni most a közéletben, a politikában! Mert ezekben az emberekben volt nemzeti érzélem, kötődés, és volt fegyelem. A sporthoz nagyon nagy fegyelem kell. Volt is sikerélményük, és nem kicsi akaratuk, küzdelmük, szervezőkészségük. Az igazi sportoló meg tudja szervezni

Családommal 1994-ben

a saját életét, viszont kérdés, hogy az élet másfajta területén csapatjátékos-e. Sok edző – köztük Nyulászi, a valahai a tornatanárom –, amikor megtudta, hogy az újságban említettem a nevét, a társadalmi feladatra hazajött. Így tett Dezső is. Vele azután nagyon jó kapcsolatba kerültem, sokat segített a munkámban, és ragaszkodtam ahhoz, hogy a parlamenti választás országos listáján szerepeljen. Több bejutóra számítottunk, szertettük volna Grosics Gyulát is bevinni, de őt sajnos nem sikerült. A választás utáni hétfőn bent ültem a Bem téri irodámban, és egyszer csak kopogtatott valaki az ajtón. Dezső volt, egy hatalmas nagy cekkerrel a kezében. A cekkerben rengeteg összegyűrt újságpapír. „Minthogy életem nagy lehetőségét megkaptam, hoztam neked egy ajándékot. Nagyon köszönöm, hogy listás képviselő lehettem, és jól tudom, hogy ezt neked is köszönhetem. Vedd el ezt az ajándékot, de most ne bontsd ki, mert még visszaveszem!” S akkor otthagytott, elment.

– *Mi volt a papírrengetegben?*

– Elkezdtem kigombolyítani, már azt hittem, hogy hülyét csinál belő-

lem. Semmi, semmi, semmi, csak gyűlt körülöttem az összegyűrt papírtenger. Mikor az utolsót kibontottam, meghökkenve láttam Dezső 1956-os melbourne-i aranyérmét. Ezt kaptam tőle ajándékba. Amikor az egészet elmeséltem Eszter lányának, akkor hirtelen megváltozott a hangja. Addig csilingelő hangja volt, utána pedig mély hangon mondta: „tudom”. Dezső papírt adott arról, hogy ez az én tulajdonom. Viszem is magammal találkozókra, mert az aranyérmet kézbe venni, az '56-os aranyérmet nem kis dolog. Főlemelő. Tanuszodánk azzal tiszteleg a zseniális sportoló emléke előtt, hogy Gyarmati Dezső nevét vette fel. Emlékezetére mellszobrot is állítottunk.

– *Végezetül arra kérlek – nem a politikust, hanem az író: öt olyan magyar szót mondj, és utána egy-egy mondatot, ami a szíved közepében van, ami számodra az életet jelenti. Természetesen nem gondolkodásból, hanem kapásból. Öt magyar szót!*

– Szerelem, ahogyan a következő szavak, Isten s haza. Beszélni nem lehet róluk. Ez vagy él, vagy meggyűjt valamit az emberben, vagy kiműlik.

– *Ez három: szerelem, Isten, haza.*

– Akkor: család és gyermek. Tulajdonképpen ezek azok a szavak, amelyek bennem kimondhatatlan érzést indukálnak. Nem a szavak hangsúlya, szépsége miatt, hanem mert tartalmuk van. Mert sok szép szó van; ha külföldön az ember azt mondja, hogy „cipőfűző”, gyönyörűen hangzik sok idegen fülnek. Lehetne még további példákat mondani. Kosztolányinak is van tíz legszebb szava. Persze, önmagában ez is érték. De számomra másvalami fontos, a tartalom és a forma egyisége. Ez tulajdonképpen az életünk: hogy formában is rendezett legyen. A világ akkor rendezett, ha az természetes, egészséges és tartalmas.

– *Gyakorlatilag ebben az öt szóban benne van a boldogságod.*

– Igen. Így van. Tulajdonképpen én egy kivételes helyzetben vagyok, de azt hiszem, mindenki, az emberek nagy többsége, hacsak nem egy tragikus, drámai helyzet következményeit éli, lehet betegség, lehet sok minden, nem sikerül úgy az életútja. De az ember meg kell, hogy találja önmagában azt a lelki egyensúlyt, amelyben ő jól érzi magát. S akkor érzi jól magát, ha érzi a másikat is. Akár a társát, akár a feleségét, családját, barátait, közösséget, országot, történelmi hazát, a Kárpát-medencét. Azzal szoktam búcsúzni a Népfőiskolán a közösségektől, hogy érezzék jól magukat, és érezzék egymást is.

– *Köszönöm a beszélgetést, erőt kívánok! Mihez is?*

– Ahhoz, hogy jól érezzük magunkat és egymást itt, a Kárpát-medencében.

Szokolczay Lajos